

varlık yüzünü saran saçları veya büküm büküm kâkülleri, dolunayı kucaklayan hâle gibidir. Yüzdeki ayva tüyleri de yine onu saran ay ağılıdır. "Kulak asmak" deyimi tevriyeli kullanılarak hâle-kulak ilişkisi kurulur. Ay kadeh, hâle de kadehi tutan el veya parmağa takılan altın yahut gümüş bir yüzüktür. Dolunay insan başı olarak düşünülünce hâle sarık veya herhangi bir başlık olarak tasavvur edilir. Hâle, ay gibi bir boyunda idam mahkûmunun boynuna geçirilen ipe, âşığın âh oklarından korunmak isteyen ay yüzlü güzelin yüzüne tuttuğu kalkana benzer. Matem elbisesine, örtüye, baş örtüsüne benzetilen hâle bazan bele sarılan kırmızımı bir şalıdır. O ayın evidir. Dolayısıyla ay gibi sevgili de geceleri evinden dışarı çıkamaz. Dolunay şehir; hâle de şehrin etrafındaki surlardır. Bu yüzden ay gibi güzel de şehirde mahsur kalmıştır. Hilâl sevgiliden uzak kalan, bu sebeple hilâle dönen gerçek âşık; hâle ise ayı, güzeli kucaklayan, saran rakip yani sahte âşıktır. Hâle göründüğü zaman yağmur yağacağı inancının ilhamıyla ayı hâle ile, yani sevgilisini rakiple gören âşığın da gözyaşlarının artacağı tedâi ettirilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti Tercümesi, İstanbul 1287, II, 178-179, 228, 557; Buhârî, "Küsûf", 1; Müslim "Küsûf", 1; Kaygusuz Abdal, *Vücdnâme* (nşr. Abdurrahman Güzel), Ankara 1983, s. 136; Ahmedî, *İskendernâme* (nşr. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 20^a-21^b; Muhammed b. Mahmûd, *Tuhfe-i Murâdî*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 778, vr. 102^a; Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye* (nşr. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1975, I, 225, 228; II, 392-393; III, 637-639; Ahmed Bican, *Acâibü'l-mahlûkât*, İÜ Ktp., TY, nr. 6797, vr. 4^a, 5^b; *Tecrid Tercemesi*, III, 312-350; VI, 255; IX, 321, 322; *Kyâsî, Mihr ü Mah*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2923; Meâlî, *Divân* (nşr. Edith Ambros), Berlin 1982; Mehmed Çelebi, *İlm-i Nücâm*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 694; Hayâlî Bey, *Divân* (nşr. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1945, s. 82; Âlî, *Mihr ü Mah*, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 342; Yahya Bey, *Divân* (nşr. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1977, s. 66-69; İsmâil Hakkı Bursevî, *Muhammediye Şerhi*, Bulak 1252, I, 68, 74, 93, 114, 116, 119, 151; II, 108, 192, 206; III, 91; Abdî, "Mihr ü Mah Na'ti" (Beliğ, *Nuhbetü'l-âsar* içinde), s. 330; *Vahid Mahtûm Divanı*, Millet Ktp., Manzum, nr. 491, vr. 6^b; Zarîfî, *Mihr ü Mah*, İÜ Ktp., TY, nr. 673; Seyh Galib, *Divân*, Bulak 1252, s. 10; Hasan Hâlid el-Mevlevî, *İstilahât-i Meşâyih*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1671, vr. 34^b; İbrâhim Hakkı Erzurûmî, *Marifetnâme*, İstanbul 1330, s. 74-81; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2672, 2848; V, 4023, 4031; Fevzi Kurtoğlu, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Ankara 1938 — 2. bs. Ankara 1987, s. 23-49; Levend, *Divân Edebiyatı*, s. 201; Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, İstanbul 1951, II; Ali Osman Tatlısu, *Es-*

mâ'ül-Hüsna Şerhi, İstanbul 1967; Mehmed Çavuşoğlu, *Necatî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 242-244; Abdülbâki Gölpinarlı, *Gülşen-i Raz Şerhi*, İstanbul 1972, s. 87; a.mlf., *Mesnevî ve Şerhi*, Ankara 1989, II, 92; Harun Tolasa, *Ahmed Paşanın Şiir Dünyası*, Ankara 1973; Fikret Türkmen, "Türk Halk Hikâyetlerinde Gökyüzü ile İlgili Allegoriler", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara 1973, s. 159-163; Ali Bayram — M. Sadi Çöğenli, *Aylar ve Rü'yet-i Hilâl*, Erzurum 1978; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 89-90; Âmil Çelebioğlu — Yusuf Ziya Öksüz, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, İstanbul 1979, s. 60 vd.; Cemâl Kurnaz, *Hâyâlî Bey Divanı (Tahlil)*, Ankara 1987, s. 82, 456-460; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divân*, İstanbul 1983, tür.yer.; Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili* (doktora tezi, 1984), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, tür.yer.; Gürbüz Erginer, *Uşak Halk Takvimi Meteorolojisi*, Ankara 1984; Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara 1985, I, 35, 109, 123, 173, 234, 246, 322; II, 191; III, 16, 107; Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Divanı* (doktora tezi, 1985), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 59, 114-118; Halil İbrahim Şener, *Türk Edebiyatında Manzum Esmâ'ül-Hüsna* (doktora tezi, 1985), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-11; Mehmed Gökâlp, *Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi*, İstanbul 1985; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş* (trc. Nazife Şişman), İstanbul 1985, tür.yer.; Sabahat Güler [Deniz], *Fuzûlî Divanı'nda Kozmik Unsurlar* (yüksek lisans tezi, 1986), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdülkerim Abdulkadirioğlu, "Kastamonu'da Dini Folklor", *Kültür Bakanlığı III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, s. 12; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 215-216; Âmil Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Ankara 1988, s. 62-63; a.mlf., "Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye'si", *İİFD*, sy. 1 (1976), s. 171-218; a.mlf., "Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânında Gönül", *TK*, sy. 185 (1978), s. 292; a.mlf., "Harflere Dair", *MK*, sy. 1 (1980), s. 62-65; a.mlf., "Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerinde Bazı Düşünceler", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 199-210; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 91-95; Birsal Yılmazdöl, *Divan Şiirinde Hat Sanatı* (yüksek lisans tezi, 1989), Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi; Mustafa Argunşah, *Tuhfe-i Muradî* (doktora tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Nahid Aybet, *Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür*, Ankara 1989; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't* (doktora tezi, 1989), Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, tür.yer.; Ahmed Cafe-roğlu, "Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları", *TDED*, XIII (1965), s. 19-28; Nail Tan, "Türk Folklorunda Ay Tutulması", *TK*, sy. 146 (1974), s. 81-85; Meliha Anbarcioğlu, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mah ve Mihr u Müşteri Mesnevîleri", *TTK Belle-ten*, XLVII/188 (1984), s. 1151 vd.; a.mlf., Mihr u Mah Mesnevîsi, *Erdem*, II/4, Ankara 1986, s. 87-170; Sabahattin Küçük, "Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme", *TKA*, Mehmed Kaplan özel sayısı, Ankara 1988, s. 150 vd.

AYAK

(bk. PÂYE).

AYAK

Metrik sistemin kabulünden önce mimaride ve arazi ölçümlerinde kullanılan bir uzunluk birimi.

Ayak, tabii bir mesafe ölçme aracı olan insan ayağından alınarak tarih boyunca, eski Ön Asya uygarlıklarının tamamı ile Yunanlılar ve Romalılar başta olmak üzere hemen hemen bütün dünya milletleri tarafından kullanılmıştır. Ancak ayak ölçüsünün insandan insana değişmesine bağlı kalındığı için bir tek ayak boyu tesbit edilememiş ve bu ölçü birimi çeşitli toplumalarda karış, kulaç, adım gibi diğer tabii ölçü birimleriyle birlikte sabit olmayan ve birbirine uymayan uzunluklarla benimsenmiştir. Bugün pek çok ülkede kullanılmaya devam eden İngiliz-Amerikan ayağı foot 30,48 cm. ve Fransız ayağı pied 32,4 santimetredir.

Osmanlılar'da ayak veya kadem denilen ölçü birimi arşının yarısı kadardır. Gerek arşının "çarşı arşını" (68 cm.) ve "mimar arşını" (75,8 cm.) adlarıyla iki ayrı değer taşınması (bk. ARŞIN), gerekse kültür münasebetleri sonucu geç dönemlerde Fransız ayağının da kullanılması, Osmanlı ayağının uzunluğunu daha değişken bir hale getirmiştir. Bu ölçü birimi, 1782 sayı ve 26 Mart 1931 tarihli kanun uyarınca kullanımdan kaldırıldığı sıralarda ortalama 33 cm. uzunluğunda idi ve Avrupa ayakları gibi on iki "parmak"tan meydana geliyordu; ayrıca bir parmak "hat" adıyla on ikiye, hat da altı "ker-te"ye ayrılıyordu. Ayak bugün Türkiye'de, daha çok askerî terimler arasında yükseklik ve derinlik birimi olarak fit (feet, İng. footun çoğulu), buzdolabı yapımcılığında da ayak adlarıyla ve İngiliz-Amerikan ölçü sistemine göre kullanılmaya devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih Zeki, *Kâmus-ı Riyâziyyât*, İstanbul 1315, I, 39-40; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, II, 437-439; P. Robert, *Le Petit Robert, Dictionnaire de la langue française*, Paris 1985, s. 1433; SA, I, 106-108, 134; II, 891; L. V. Judson, "Weights and Measures", *EBr.*, XXIII, 370-379; "Arşın", *İA*, I, 615-616.

